ТҮРІК ҚАҒАНАТЫ 551-603 ЖЫЛДАР

referatikz.ru

Түрік қағанаты неліктен құлады?

Қазіргі қазақ жерінде ерте орта ғасырда іргe тіккен алғашқы феодалдық мемлекеттердің бірі – Түрік қағанаты.

“***Түрік***” этнонимі 542 жылы қытай жылнамаларында атала бастады. Қытайлар түріктерді сюнну-ғұндар деп атаған. Ерте Түркі мемлекеті – Түркі қағанаты ***552*** жылы құрылды. Оның негізін салған – ***Бумын қаған*** 553 жылы қайтыс болады. Оның мұрагері –***Мұқан-қаған*** (553-572) билік құрған жылдарда Түркі қағанаты Орта Азияда саяси үстемдікке ие болады. Олар Маньчжуриядағы қидандарды, Енисейдегі қырғыздарды бағындырады, бұларға Солтүстік Қытай алым-салық төлеп тұрады. 563-567жж. эфталит патшалығын басып алады. Міне, осыдан кейін олардың жері Каспий теңізінен Солтүстік Индияға дейін және Шығыс Түркістанға дейін созылып жатқан.

MyShared

ТҮРІК ҚАҒАНАТЫ (552-603 ЖЫЛДАР)

Қағандары	**Бумын, Қара-Еске, Мұқан, Тобо, Иштеми, Түріксанфа.**
Астанасы	Суяб
Территориясы	Түркі қағанатының күшейген уақытында Солтүстік-Шығыс Қытай (Маньчжурия), Моңғолия, Алтай, Шығыс Түркістан, Батыс Түркістан, Орта Азия, Қазақстан және Солтүстік Казказ территорияларына иелік еткен.
Шаруашылығы	Түріктер негізгінен көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығымен айналысты. Тараз қаласы маңынан қыстақ-кенттер табылған. "Күлтегін" жазба ескерткішінде де қала туралы сөздер кездеседі. Түріктердің алғашқы кездегі мәйітті өртеп жерлеуі отқа табынушылықтан туған.
Этникалық құрамы	Теле, оғыздар, ұйғырлар, үйсіндер, оғыздар, қырғыздар, дулу және т.б.
Деректер	➢ 563–567 жж. – Түріктердің Эфталит патшалығын жаулап алуы. ➢ 567 ж. – Византияның түрік қағанына Земарх елшілігін жіберуі. ➢ 568 жылы соғды көпесі Маниах бастаған түрік елшілігі Константинопольге келіп, Византия императоры II Юстинианмен әскери-сауда шарт жасасады.

Қытай билеушілері Түрік қағанатына жібек матамен салық төлеп отырды: **Мұқан қаған кезінде**

Мұқан қағанқа салық төлеп тұрды: **қытайлар**

Түрік қағанатында Мұқан қағаннан кейін билікке келді. **Тобо**

Түрік қағанатының шығыстағы саяси ықпалы күшейген кезең: **570-580 жж**

Сауда қатынасын дамыту мақсатында Иран, Византиямен байланыс орнатуға ұмтылған түрік қағаны: **Иштеми**

Сауда жағдайына байланысты Иран мен Византияға елшіліктер жіберіп, келіссөз жүргізген түрік қағаны: **Иштеми**

Түрік қағанаты мен Византия саудаға байланысты Иранға қарсы одақ құрған жыл:**568ж**

Түрік қағанатының ордасында болған Византия елшісі: **Земарх**

Түріктердің шаруашылығы: **Көшпелі және жартылай көшпелі мал шаруашылығы**

Түрік тілдес халықтардың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, тілі туралы жазған орта ғасырлық Энциклопедист ғалым: **Махмұт.Қашақари**

Түрік тілдес тапалардың бір-біріне жақындығын зерттеген белгілі ғұлама: **М. Қашқари**

Түрік тайпаларының ерте феодалдық мемлекеттері аталды: **Қағанат**

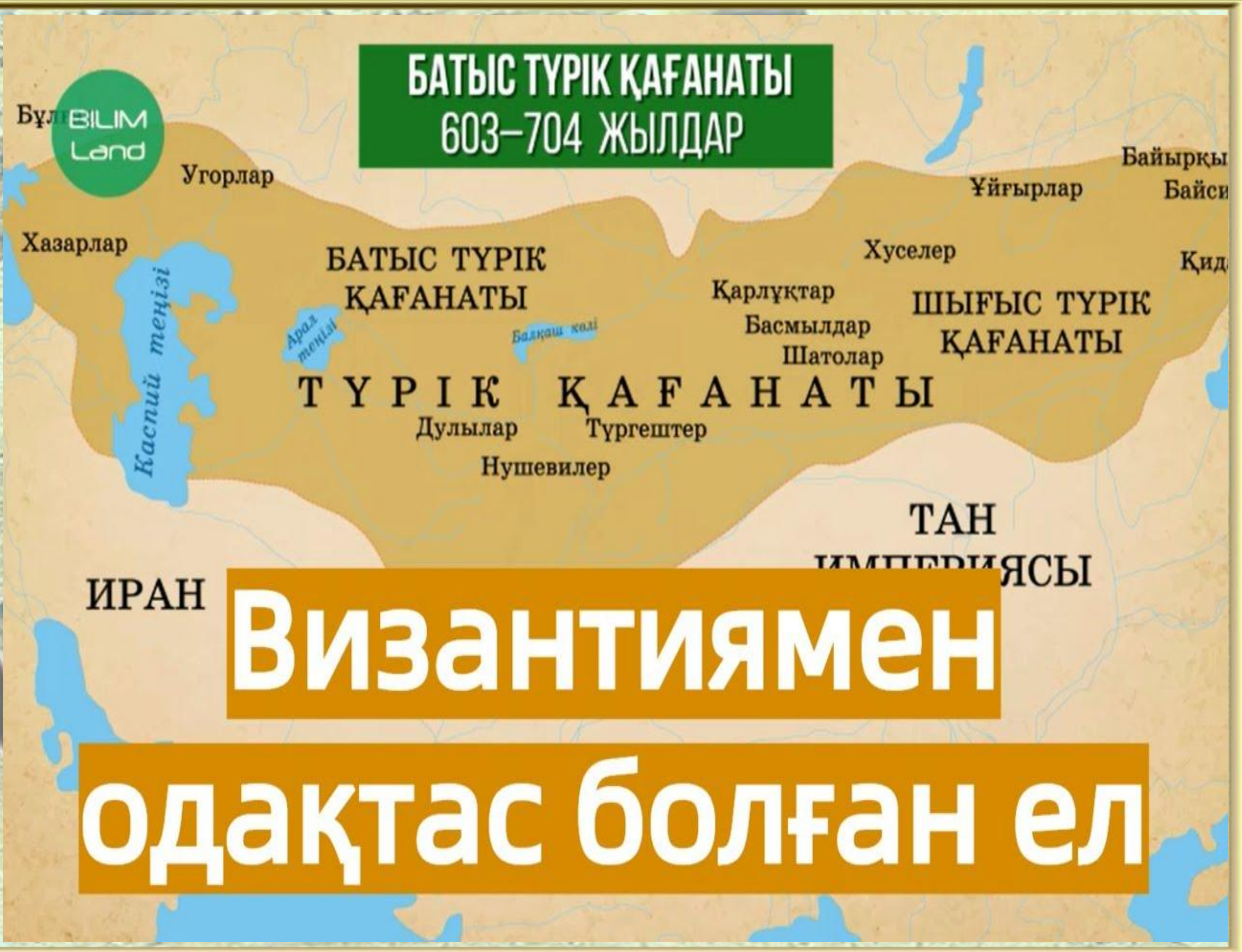

Византиямен одақтас болған ел

А	Бумын		Жазғы ордасы
Ә	Бұйрықтар мен тархандар		Суяб
Б	Түрік руна жазу ескерткіші		603 жыл
В	Мыңбұлақ		«Қара будындар»
С	Түрік қағанаты екіге бөлінген уақыты		Түрік қағанатының негізін қалады
К	Қарапайым халық		Күлтегін мен Тоныкөк ескерткіштері
Д	Түрік қағанатының астанасы орталығы		Түрік қағанатының сот істерін басқарушылар лауазымы

Түрік тайпаларының ерте феодалдық мемлекеттері аталды: **Қағанат**

«Түрік тілдері» сөздігінің авторы: **Махмұт Қашқари**

Түрік жазба әдебиетінің көне ескерткіштері: **«Күлтегін», «Тонықөк»**

Түрік руна жазуы ескерткіштері ішіндегі ең атақтылары: **Білге қаған мен Күлтегін жазуы**

Түріктер отбасына шапағатын тигізеді деп табынған: **Ұмай анаға**

ҮІІ ғасырдың ІІ жартысында Қытай, Иран, Византия елдерімен терезесі тең өмір сүрген мемлекет: **Түрік қағанаты**

581ж Түрік қағанатында болған оқиға: **Қағанат ішінде өзара соғыс болды**

Түрік қағанатында қағанат ішінде өзара соғыс болды:**581ж**

Түрік қағанатының екіге бөлінген уақыты: **603ж**

Түрік қағанатының екіге бөлінді: **VII ғ. I жартысында**

YIIғ басында екіге бөлінген қағанат: **Түрік**

603 жылы Түрік қағанаты ішкі талас-тартыстың және көрші елдермен соғыс,Қытай шапқыншылығының әсерінен екіге бөлінді.

Түрік қағанатының екіге бөлінуі

ОРТА ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

Түрік қағанаты

552

603 - 704 жж. – Түрік қағанаты Шығыс және Батыс

682 - 744 жж. – Батыс Түрік қағанаты

Батыс Түрік қағанаты

Алып жатқан аумағы:Алтай-дан(шығысында) Каспий теңізіне (солтүстік ба-тысында) дейінгі аймақ

Орталығы-Суяб қаласы(Жетісу өлкесінде,Шу өзенінің бойында орналасқан)
Жазғы ордасы-Мыңбұлақ

Негізгі территориясы: Қаратаудан Жоңғарияға дейінгі аймақ

603 ж | 640-657 | 659 | 704 ж

Батыс Түрік қағанаты (603-704)

-Батыс Түрік қағанатының аумағы
ОН ОҚ БУДУН-Қағанаттың негізгі өзегі
Суяб- Ұлы астана; Мыңбұлақ-Кіші астана
ТИБЕТ-Мемлекеттер
-Мемлекеттер шекаралары
-Қазіргі Қазақстанның және тағы басқа Орта Азия мемлекеттерінің шекаралары
ТҮРГЕШТЕР-Тайпалар және тайпалар одақтары

БАТЫС ТҮРІК ҚАҒАНАТЫ (603-704 ЖЫЛДАР)

ҚОҒАМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

ҚАҒАН
жоғарғы билеуші және әскербасы болып саналды

→

ЯБҒУ, ШАД, ЕЛТЕБЕР
жоғарғы лауазымды қаған руынан шыққан ақсүйектер иеленді

→

БҰРЫҚТАР, ТАРХАНДАР
сот істерін жүргізушілер

→

БЕКТЕР
жергілікті жерлерде қағанның негізгі тірегі

→

ҚАРА БҰДЫНДАР
қарапайым халық

Түрік қоғамында **«тат»** сөзі құл деген мағынаны білдіреді.

Батыс Түрік қағанатының әлеуметтік құрылымы

Қаған	Билеуші,әскер басы, бүкіл жердің иесі
Қаған сайлаған ұлықтар	Қағаннан кейінгі билік иелері
Шад,жабғу, елтебер	Ашина руынан шыққан ақсүйектер
Бек	Ру, тайпа басқарушысы
Тархан, бұйрық	Сот қызметін атқарушы
Қара бұдын	Қарапайым халық
Тат	Құл

Батыс пен Шығыс Түрік қағанатын біріктірген қаған: **Тардуш (Дато)**

Батыс Түрік қағанатының саяси күшейген кезі: **Шегу мен Тон қаған тұсында**

610-630 жылдары билік құрған Батыс Түрік қағанатының билеушілері: **Шегу мен Тон**

Шегу қағанның билік құрған мерзімі: **610-618жж**

Шегу қағанның тұсында Батыс Түрік қағанатының шығыстағы шекарасы: **Алтайға дейін жетті**

Шегу қағанның тұсында Батыс Түрік қағанатының батыстағы шкарасы: **Тарым өзені мен Памир Тауларына дейін жетті**

Батыс Түрік қағанатында Тон қағанның билік құрған мерзімі: **618-630жж**

Салық жинауға жергілікті адамдарды бекітіп , оларға «селиф» деген атақ берген қаған: **Тон**

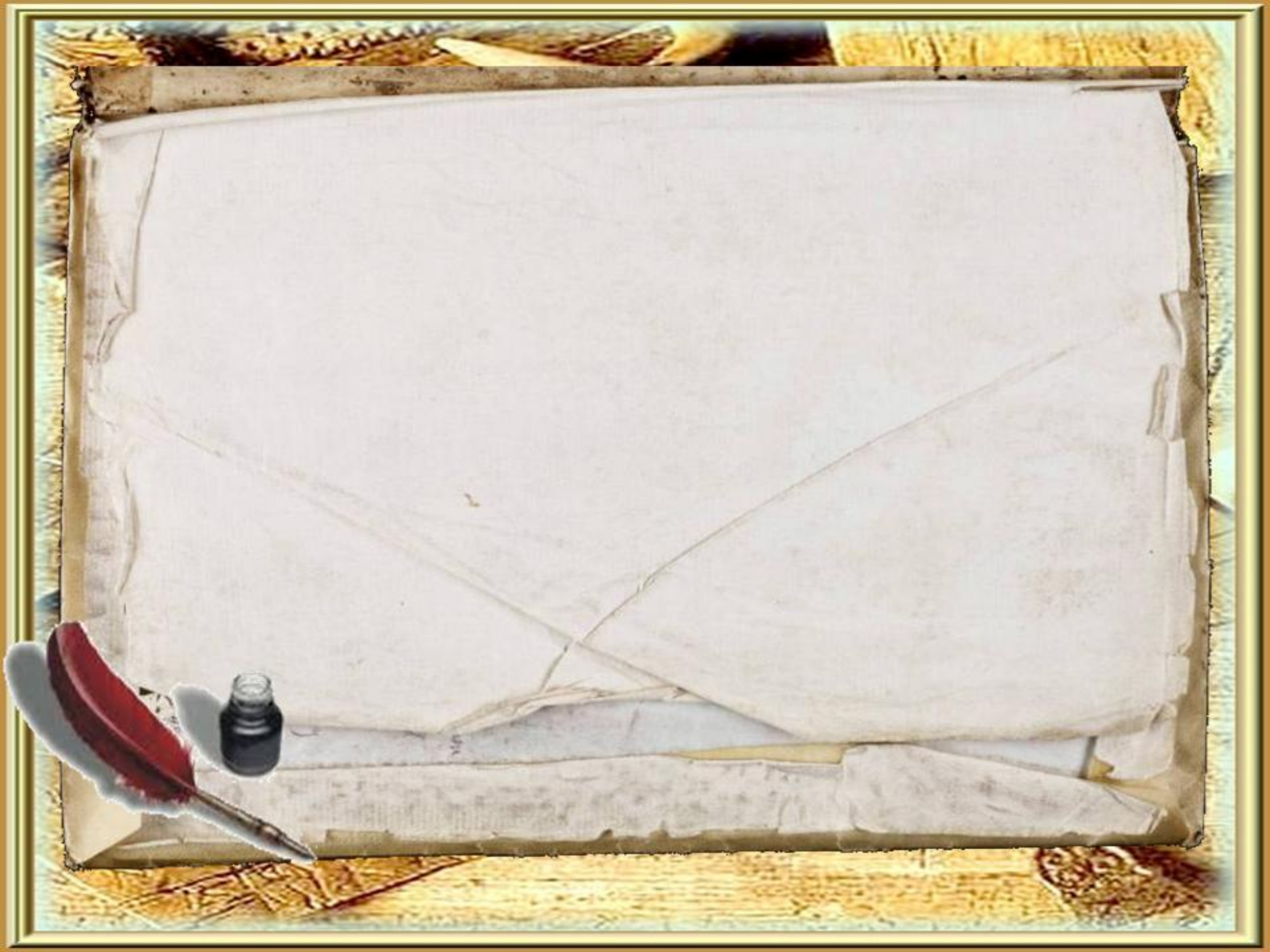

Шығыс Түрік қағанаты*682-744жылдар*

YIIғ аяғы мен YIII ортасында қалыптасқан Қазақстан, Орта Азия, Оңтүстік Сібір жерін алып жатқан мемлекет: **Шығыс Түрік қағанаты**

Шығыс Түрік қағанаты өз мемлекетін құрды: **Қазіргі Монғолия жері**

Шығыс Түрік қағанаты Монғолияда өз мемлекетін қалпына келтірген мерзім: **682ж**

682ж Шығыс түріктері өз мемлекетін қалпына келтірген жер: **Монғолия**

Шығыс Түрік қағанатының алғашқы қағаны: **Елтеріс (Құтлық)**

Кне тркі жазу ескерткіштері тыш XVIII асырды 20 жылдарында → Енисей ажарынан табылды.

Ежелгі тркі жазуыны кне ескерткіштеріне трік ксемдеріне арналып салынан ескерткіш тастаы жазулар

Білге аан

Клтегін

Тоныкк

Монолиядаы Орхон зені бойынан табылан

Тапсырма. Ерте орта ғасырлардағы Қазақстан. Ерте орта ғасыр мелекеттердің хронологиясын сәйкестендіру.

№	**мемлекеттер**	**хронологиясы**
1	Оғыз мемлекеті	552-603жж
2	Түрік қағанаты	IX соңы - XI ғасырдың басы
3	Түргеш қағанаты	603-704жж
4	Қимақ қағанаты	704-756жж
5	Батыс түрік қағанаты	756-940жж
6	Қарлұқ қағанаты	IX соңы - XI ғасырдың басы